

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 24.12.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 31.12.2024

Yayın Tarihi/Published: 31.12.2024

Sosyal Damgalama: Boşanmış Kadın Kur'ân Kursu Öğreticileri Üzerine Nitel Bir Analiz

SELMA ARICI

Necmettin Erbakan Üniversitesi

<https://orcid.org/0000-0002-1803-6584>

MEHMET AKGÜL

Prof. Dr., Necmettin Erbakan
Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu
İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din
Bilimleri Bölümü
makgul@konya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5845-8626>

ÖZ

Bu çalışmada, boşanmış kadın Kur'ân Kursu öğretmenlerinin sosyal yaşamlarında damgalama yaşayıp yaşamadıklarına yönelik görüşlerinin elde edilmesi amaçlanmaktadır. Damganın bireysel ve toplumsal düzlemde ortaya çıkardığı sorunları telafi edebilmek için damga kavramının kavramsal ve teorik alt yapısının iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu sebeple bu araştırmanın teori kısmında boşanma ve damga konuları ele alınmıştır. Araştırmanın uygulama kısmında, çalışmaya en uygun yöntemin nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yaşam öyküsü deseni olduğu kabul edilmiş, teknik olarak da derinlemesine görüşme tercih edilmiştir. Konya ve İzmir'de görev yapan 20 adet S (20) boşanmış kadın Kur'ân Kursu öğreticisinden veri toplanmıştır. Elde edilen veriler hikâyeleştirilerek yorumlanmıştır. Bulgular göz önüne alındığında kadın Kur'ân Kursu öğretmenlerinin boşanmış olmaları sebebiyle karşılaştıkları sosyal damgalamanın etkileri, i) psikolojik etkiler, ii) ekonomik etkiler, iii) sosyal etkiler ana temaları altında gruplanmıştır. Bu bulgulardan yola çıkılarak sosyal damgalamaya maruz kalan Kur'ân Kursu öğretmenlerine yönelik sosyal damgalamayı engellemek ya da en aza indirmek için bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler:

Kadın Kur'an Kursu Öğreticisi, Boşanma, Sosyal Damgalama.

Atıf/Citation

Selma, A. & Akgül, M. (2024). Sosyal Damgalama: Boşanmış Kadın Kur'ân Kursu Öğreticileri Üzerine Nitel Bir Analiz. *KAİDE Dergisi*, 2(2), 240-272.

Selma, A. & Akgül, M. (2024). Social Stigmatization: A Qualitative Analysis on Divorced Female Qur'an Course Instructors. *Journal of KAİDE*, 2(2), 240-272.

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Social Stigmatization: A Qualitative Analysis on Divorced Female Qur'an Course Instructors

ABSTRACT

This study aims to investigate the experiences and perspectives of divorced female Qur'an Course instructors regarding the social stigma they encounter in their lives. Addressing the individual and societal challenges associated with stigma requires a comprehensive understanding of its conceptual and theoretical underpinnings. Accordingly, the theoretical section of this research delves into the interrelated issues of divorce and stigma.

For the practical section, the study employs the life history design, a qualitative research method, and utilizes in-depth interviews as the primary data collection technique. Data were gathered from 20 divorced female Qur'an Course instructors working in Konya and İzmir. The data were analyzed and interpreted through narrative storytelling.

The findings identify the impacts of social stigma on divorced female Qur'an Course instructors under three main themes: i) Psychological effects, ii) Economic effects, iii) Social effects.

Based on these findings, the study provides several recommendations aimed at preventing or mitigating the social stigma experienced by Qur'an Course instructors subjected to such challenges.

Keywords: *Women Qur'an Course Instructor, Divorce, Social Stigma*

Giriş

Aile, birey ile toplum arasındaki temel bağıdır. Ailenin olmadığı toplumsal bir yapıdan söz edilemez. Fakat günümüzde sanayileşme, kentleşme, modernleşme, sekülerleşme gibi süreçlerin sonunda geleneksel aile kurumuna yönelik ciddi değişimlerden ve risklerden söz edilmektedir. Aile kurumunun karşı karşıya kaldığı en büyük risk ise boşanma oranlarındaki artış olarak karşımıza çıkmaktadır. Birey ve toplum üzerindeki etkisi artarak devam eden bu problem hem ülkemizde hem dünyada çözülmesi gerekli bir problem olarak varlığını korumaktadır.

Kesintisiz bir birliktelik niyetiyle yola çıkılan evlilik ilişkisi, çeşitli sebeplerle bazen boşanma ile sonlanabilmektedir. Boşanma, karı ve kocanın yeni bir evlilik yapabilecek şekilde ayrılması, hukuki bir kararla evliliğin sona ermesidir (Yıldırım, 2004, s. 59). Boşanma sonucu parçalanmış aile yapısında bireylerin her birini etkileyebilecek farklı, sosyal, psikolojik ve kültürel sorunlar bulunmaktadır. Toplumun, boşanmış bireylere yönelik olumsuz tutum ve davranışlar sergilemesi de bu sorunlar arasında yer almaktadır. Üstelik toplumsal bir gerçeklikle ifade etmek gerekirse, bu sorunlarla kadınlar daha fazla karşılaşmaktadır (Arıkan, 1996, s. 161). Çalışma özelinde değerlendirildiğinde, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışan kadın Kur’ân Kursu öğretmenleri de boşanma süreci ve sonrasında birtakım sorunlarla mücadele etmek zorunda kalabilmektedir (Çiçek, 2014, s. 194).

Kadın Kur’ân Kursu öğretmenleri, boşanma tecrübesine sahip pek çok kadın gibi, bir yandan boşanma sonrası karşılaşılması muhtemel sorunlarla mücadele ederken, bir yandan da sosyal çevrenin boşanmış olmasına atfedeceği önyargılı nitelendirmelerle (Çiçek, 2014, s.196) ve olumsuz bakış açısıyla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu sebeple çevresinde karşılaşabileceği sorunların önünü kesmek için, bazen boşanmış olduğunu dahi gizleyebilmektedirler (Adıkaram, 2019, s.499). Çünkü toplumsal hafızada kadınların evlilik ilişkilerini yürütemedikleri için boşanmış olduklarına yönelik, onları “başarısız” ve “uyumsuz” olarak niteleyen yerleşik kodlamaların bulunduğu bir gerçektir (Arıkan, 1996, s.156). Bu anlamda Türkiye’de boşanmış kadınların çeşitli baskılara maruz kaldığı, onlarla ilişkilerin kısıtlandığı, zaman zaman bu kadınların toplumdan dışlandığı da bilinmektedir (Arıkan, 1996, s.156). Buna ilaveten bir de “dul kadın” damgası yemek, boşanmış kadınlar için taşınması ve mücadele edilmesi oldukça zor sosyolojik etiketlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bugün yapılan güncel çalışmalar da boşanmış kadınların yaşamış oldukları sosyal damgalamayı kanıtlar niteliktedir (Çiçek, 2014, s. 157).

1. Literatür Taraması

Araştırmanın bu kısmında öncelikle boşanma olgusu ele alınmaktadır. Ardından sosyal damgalama/etiketleme konusuna ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

1.1. Sosyal Bir Gerçeklik: Boşanma

Boşanma, geçmişten günümüze, bütün toplumlarda görülebilen ailenin tarihiyle bağlantılı, doğal fakat istenmeyen süreçlerden biridir. Toplumdan topluma değişebilen birtakım dini, kültürel ve yasal düzenlemelerle şekillenmektedir. Bu anlamda boşanma, evli bireyler arasında duygusal ve cinsel birlikteliğin son bulmasıyla başlayıp, mahkeme kararıyla sonuca bağlanan uzun sürecin adıdır (Walczac ve Burns, 2004, s.12-17). Tarafları pek çok yönüyle ilgilendiren boşanma, oldukça yoğun geçen karmaşık bir kriz sürecidir.

Boşanma, aile ve aile birliğinin kurulmasını sağlayan evlilik anlaşması ile bağlantılı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal yaşamı düzenleyen, bireyin psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan bir kurum olan ailede (Fiyakalı, 2008, s. 10) bu birliğin sağlıklı bir şekilde sürdürülememesi, boşanma sonucunu ortaya çıkarabilmektedir

TDK'ye göre boşanma, "eşlerden birinin boşanma ilamı almasıyla evlilik birliğinin son bulması"; TÜİK'e (2010) göre boşanma, "evlenmenin yasal olarak sona erdirilmesi" dir (Tatlıoğlu ve Demirel, 2016, s. 62).

Türk Medeni Kanunu'na göre ise boşanma, eşler hayattayken mahkemenin vereceği kararla evlilik birlikteliğinin sona ermesi olarak tanımlanmaktadır (TMK:4721). Boşanma gerçekleşikten sonra eşlerin birbirlerine karşı evlilik ilişkisi sebebiyle var olan sorumlulukları, mahkemenin belirlediği nafaka, tazminat gibi hak ve borçlar hariç son bulur (Battal, 2008, s. 21).

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu olarak mevzuatta yerini alan boşanmanın iki temel sebebi vardır: Genel Sebepler ve Özel sebepler. Başlıca genel sebepler, evlilik birliğinin temelden sarsılması, tarafların boşanma konusunda anlaşmaları, ortak hayatın devam ettirilememesi gibi sebeplerdir. Özel sebepler ise, zina, terk ve gaiplik, hayata kast, pek kötü ve onur kırıcı davranış, suç işleme, haysiyetsiz hayat sürme, akıl hastalığı vb. dir (TMK, s.85). Türk Medeni Kanunu'na göre, bu durumlardan herhangi birini yaşayan ve şikayetçi olan taraf, diğerine boşanma davası açabilmektedir. Dava, tarafların karşılıklı rızası ile açıldı ise "anlaşmalı", aksi halde "çekişmeli" olarak adlandırılmaktadır (TMK, 24721).

Toplumda her ne kadar “eşler arası ayrılık” gibi görülse de boşanma, doğrudan ve dolaylı pek çok kişiyi etkilemekte; açık ve örtülü pek çok sonucu doğurmaktadır (Özbek, Değer, vd.2018, s.233). Birey için sosyal, psikolojik ve ekonomik açıdan oldukça yıpratıcı bir süreç olan boşanma, tarihsel ve kültürel hafızanın olumsuz algılarını da günümüze taşıyabilmektedir (Leopold, 2016, s.769-797). Yapılan araştırmalarda boşanmış kadına iyi gözle bakılmadığı, kendilerine ön yargılı yaklaşımın olduğu, hor görüldükleri ve aşağılama ile karşılaştıkları tespitleri yer almaktadır (Çiçek, 2014, s.158).

1.2. Sosyal Damgalama Kavramı ve Teorisi

Sosyal damgalama kavramının etimolojik kökenleri antik dönemlere kadar uzanmaktadır. Bu dönemde “damga- stigma” kavramı, kişilerin ahlaki durumları ile ilgili alışılmadık ya da kötü şeyleri ortaya çıkarmak için kullanılan bedensel işaretler olarak tanımlanmaktadır (Gelgeç, Bakacak, 2002, s. 8). Genellikle vücudun çeşitli yerlerinde yer alan yanık ve kesiklerden oluşan damgalarla köle, suçlu veya vatan haini olarak kabul edilen toplumsal sınıflar, halka tanıtılmaktaydı. Buradaki amaç bu köle veya suçluların, toplumun diğer bireylerinden ayırt edilmesini sağlamaktı (Thornicroft, 2014, s.75). Zamanla anlam değişikliğine uğrayan “damga” kavramı, fiziksel işaretlerle taşınan bir “iz” olmaktan çıkıp, bireyi, fiziksel, ruhsal veya sosyal bazı özellikleri sebebiyle başkalarından ayırıp toplumun dışına iten, onu yaygın bir sosyal onaylanmama durumu ile karşı karşıya bırakan sözel ifadelerle dönüşmüştür (Tünerir, 2019, s.7). Damgalama, bugün, daha çok aşağılanmak, itibar kaybı, gözden düşmek gibi mecaz anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır (Özmen, 2018, s.185-208). Türk Dil Kurumu Sözlüğü’nde "Bir kimsenin adını kötüye çıkararak, yüz kızartıcı durum" olarak bu mecaz anlamıyla tanımlanmıştır (URL 1). Toplumsal anlamda ise, kişi veya toplumun geneli için normal olarak kabul edilen sınırların dışında, utandırılması gereken bir durum, etiket ya da kara lekedir (Soygür, Özalp, 2005, s.74-80). Sosyal damgalama, bireylerin veya grupların belirli özellikleri ya da davranışları nedeniyle olumsuz bir etiket ile anılması sürecidir.

Tarih boyunca toplumlar, normal dışı olarak gördükleri davranışları veya özellikleri olan bireyleri dışlama ya da stigmatize etme eğiliminde olmuştur. Sosyal bilimlerde uzun bir geçmişe sahip olan ve çeşitli teorilerle geliştirilmiş olan “damgalama” üzerine en etkili çalışmayı sosyolog Erving Goffman yapmıştır. 1963’te yayımlanan "Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity" adlı eserinde, damgalama kavramını derinlemesine incelemiştir. Goffman, bu eserde damgalamanın sosyal kimlik üzerindeki etkilerini ve bireylerin toplumsal rolleriyle ilgili yaşadığı zorlukları açıklamıştır (Goffman, 1963). Goffman

damgayı, “toplumsal değer ve normlardan olumsuz yönde saptığı düşünülen sosyal bir kimlik” olarak tanımlamıştır. Ona göre damgalama, bireyi, itibarsızlaştıran, normalden aşağıya çeken, kusurlu ve değersiz insan olmaya doğru indirgeyen bir özelliktir (İlhan, 2020, s.514).

Goffman, damgalama teorisiyle, toplumun “normal” olarak kabul ettiği kitlenin dışında kalan “bozulmuş kimliklere” sahip bireylerine dikkat çekmektedir (Slattery, 2017, s. 189). Bu gruplar, çirkinler, akıl hastaları, alkolikler, suçlular, engelliler gibi normal hayata girmeleri zorlaştırılan bireylerden oluşmaktadır. Damga, doğuştan getirilen bir özellik sebebiyle olabileceği gibi (ırk veya dinsel grup vb), sonradan ortaya çıkan bir durum (engellilik, fahişelik vb) da olabilmektedir. Yine damga, bireylerin çocuk yaşta başlarına gelebilecek çocuk felci gibi bir hastalık nedeniyle toplum tarafından anlayışla karşılanabilen bir türde olabileceği gibi, hükümlü olmak gibi utanç verici bir durum da olabilmektedir. Yine görünür bir kısıtlılık durumu, görünmeyene göre daha farklı damgalama sonuçları ortaya çıkarabilmektedir (Slattery, 2017, s. 190). Damgalama da bireye olumsuz özellikler atfeden “suçlu”, “deli”, “tembel” gibi etiketlerin yapıştırılmasıyla gerçekleşmektedir.

Damgalama, aslında önyargılarla ilişkili bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü eksik veya yanlış bilginin kişiyi değersizleştiren bir etikete dönüşmesi mümkün olabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında damgalama, “bireyin ya da grubun önyargılar sebebiyle olumsuz sıfatlarla nitelenmesi” olarak da kavramsallaşmıştır (Corrigan and Watson, 2002, s. 16-20). Burada damgalama, sosyal etkileşimle meydana geldiği için, bir toplumda damgalamaya neden olabilecek bir durumun bir başka toplumda damga unsuru olmayabileceğini ifade etmek gerekmektedir (Hebl, Dovidio, 2005, s.156-182)). Yine damgalama, sosyal hayatta açık ve görünür bir şekilde ortaya çıkabileceği gibi (İlhan, 2020, s. 514) (yok sayma, reddetme, gözden düşürme vb.), daha dolaylı davranış modelleriyle de ortaya çıkabilmektedir (göz kaçırma, alaylı gülüş vb.) (İlhan, 2020, s.514).

Sosyal damgalama, birey hayatında birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir (Corrigan and Watson, 2012, s. 464-469). Bunların başında bireyin iş, eğitim ve sosyal fırsatlardan izole edildiği sosyal dışlanma gelmektedir. Bu negatif etiketler, bireye karşı önyargı ve ayrımcılığı arttırmakta, bireyin adil ve eşit muamele görmesini engellemektedir. Ayrıca zamanla bireyin kendini de olumsuz bir şekilde algılamasına neden olabilmektedir (Link, Struening, vd., 2001, s. 1621-1626).

Damgalama, insana hoşuna gitmeyen bir etiket yüklediği için, birey, damgalanmasına sebep olacak durumu gizlemek için farklı stratejiler geliştirebilmektedir. Bazıları, plastik

cerrahinin mucizeleriyle, bazıları gözlük, şapka gibi şeylerle kendini saklamaya çalışırken, bazıları da kendini damgalamadan koruyacak en güvenli ortamın evi olduğu düşüncesiyle kendini toplumdaki soyutlayabilmektedir. Kimileri de oluşturdukları birtakım sivil toplum hareketleriyle, kitlesel çoğunluğa karışıp, mücadele vermeyi tercih etmektedir. Damgalanmış birey, normal kabul edilmediği toplum içerisinde yaşamayı öğrenirken, özel bir ahlaki kariyerden, kendisi için sancılı bir süreçten geçmektedir.

Goffman, damgalamanın sadece damgalanan kişiyi değil, onun yakın çevresini de etkileyeceğini ileri sürmüştür. Bu durum damgalanan birey ve çevresi için büyük ölçüde itibarsızlaştırma ve değersizleştirme süreci ortaya çıkarmaktadır (Okumuşoğlu, 2019, s.117-148). Bilim adamları böyle bir sürecin birey için bazı sağlık sorunlarını da ortaya çıkarabileceğini ifade etmektedir. Kaygı, anksiyete, obezite vb. rahatsızlıklar bu gibi durumlarda sıklıkla karşılaşılabilen sorunların başında gelmektedir (Okumuşoğlu, 2019, s.121). Ayrıca sosyal izolasyon, sosyal ağlardan ve destek sistemlerinden uzaklaşma, iş bulma veya diğer ekonomik fırsatlara erişim güçlüğü yaşama damgalanan bireyin karşılaştığı sorunlar arasında yer almaktadır (Link and Phelan, 2001, s. 363-385).

Negatif damgalama, bireylerin yaşamlarını ve toplumsal katılımlarını olumsuz yönde etkileyen ciddi bir sosyal olgudur. Akademik literatür, bu sürecin nasıl işlediğini ve bireyler üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemektedir. Negatif damgalamanın etkisinde uzun süre kalan birey zamanla damgalamayı içselleştirebilmektedir (self-stigma). Bu durumda birey, toplumsal etiketin kendi kimliğine dair algı ve davranışlarını olumsuz etkilediği bir süreç yaşayabilmektedir. Örneğin birey, toplumun akıl hastalığına sahip kişilere yönelik olumsuz görüşlerini benimseyebilmekte ve kendisini “deli” ya da “güvensiz” olarak görebilmektedir. Kendi kendini damgalayan birey, kendilik algısını ve özsaygısını zedeleyebilmektedir. Bu durumda kendini değersiz ve başarısız kabul edebilmektedir. Bu durumda yaşayacakları başarısızlık korkusu, iş, eğitim ve sosyal ilişkilerde kendi kendini kısıtlama sorununu ortaya çıkarabilmektedir (Corrigan, Rao, 2002, s.464-469).

Damgalama, bireyin durumuna göre farklı şekillerde sınıflandırılabilir. Birey için birçok damga söz konusu olabilmektedir. Doğuştan gelen özellikler (renk, cinsiyet, vb), sosyo-kültürel özellikler (etnik ve dini köken, inanç, kıyafet vb.), fiziksel ve psikolojik sağlık sorunları (obezite, AIDS, ruhsal hastalıklar vb.) damga sebebi olabilmektedir (Kapıkıran ve Kapıkıran, 2013, s.132).

Damgalamanın temel kaynakları, medya, aile, sosyal çevre ve eğitim sistemidir. Medya, sosyal damgalamanın yayılması ve güçlenmesinde önemli bir role sahiptir. Geniş kitlelere ulaşabilme özelliği ile medya toplumsal algıları şekillendirmekte ve belirli gruplar veya bireyler hakkında olumlu ya da olumsuz bir imajı oluşturmada oldukça etkili olabilmektedir. Bu anlamda medya, bireyler veya belli gruplar hakkında yaygın olarak kabul görmüş stereotipleri pekiştirebilmekte veya yeni stereotipler oluşturabilmektedir. Belli etnik gruplar veya sosyo-ekonomik sınıflar hakkında olumsuz stereotipler medya yoluyla yayılabilmektedir. Yine medya, skandallar ve olumsuz olaylar üzerine odaklanarak belirli grupları veya bireyleri olumsuz bir şekilde temsil edebilmektedir. Bu durum, toplum içinde bu gruplar veya bireyler hakkında negatif algıların oluşmasına katkıda bulunabilmektedir. Ayrıca medya, genellikle istisnai veya olağandışı vakaları vurguladığı için bu vakaları genelleştirerek yanlış veya eksik bir algı oluşmasına yol açabilmektedir (Entman, 1993, s.51-58). Bu durum damgalamanın güçlenmesine ve yayılmasına neden olabilmektedir.

Sosyal damgalamada medyanın kullandığı dil de damgalamayı güçlendirecek veya yaygınlaştırabilecek bir dil olabilmektedir. Örneğin belirli gruplar hakkında aşağılayıcı veya stigmatize edici terimlerin kullanımı toplumda damgalama ve dışlanma süreçlerini derinleştirebilmektedir (Mastro and Morawitz, 2005, s.110-130).

Damgalamada aile ve sosyal çevrenin de etkisi büyüktür. Aile bireyin kendisini kabul edilmiş ve desteklenmiş hissettiği yegâne kurumdur. Aile ve sosyal çevre bireyin kimlik oluşturma sürecinde belirleyici etkiye sahiptir. Bu süreçler, bireylerin toplum içindeki yerini ve kabul edilme düzeyini doğrudan etkileyebilmektedir. Aile, bireye, toplumsal norm ve değerlerin aktarıldığı temel kurumdur. Aile ve sosyal çevre, birey veya belirli gruplar hakkında toplumda yaygın olan stereotipleri ve damgalayıcı imajları yansıtabilir. Aile içinde damgalama veya ayrımcılık varsa, birey, bu durumu içselleştirerek kendini değersiz veya dışlanmış hissedebilmektedir (Tel, Pınar, 2012, s.61-66). Damgalama ile ilgili olumsuz veya ayrımcı tutumların aile içinde öğrenilmesi, bireylerin diğer gruplar veya bireyler hakkında olumsuz bir bakış açısı geliştirmelerine sebep olabilmektedir. Bu nedenle, toplumsal eşitlik ve damgalama karşıtı mücadelelerde ailenin ve sosyal çevrenin olumlu ve destekleyici bir rol üstlenmesi önemlidir.

Konu, boşanmış kadınlar açısından ele alındığında, öncelikle şunu ifade etmek gerekmektedir. Türkiye toplumunda boşanma oranlarında artış yaşanmasına rağmen boşanmış kadının toplumsal kabul edilebilirliği, olgunun kendisi kadar yaygın değildir. Boşanma,

ekonomik refah seviyesinin yükselmesiyle daha fazla birey için erişilebilir bir durum olmuştur. Üstelik, evliliği bitirme seçiminin saygıyla karşılanması gereken bir durum olduğu da söylem olarak yaygınlık kazanmıştır. Fakat, gündelik pratik yaşamlar içerisinde boşanmış kadınlara yönelik sosyal damgalama, sapma davranışlarla ilişkilendirilmeye devam etmekte, bu tercihte bulunan kadınlar normal olandan sapmış olarak damgalanabilmektedir. Boşanmış olmak hem toplumun kadını nasıl konumlandıracağı hem de kadının kendi kimliğini nasıl tanımlayacağını belirlemesi açısından bir damgalama aracı olmaktadır. Kadına yönelik bu tür baskı veya damgalamanın da çoğunlukla yakın sosyal çevresinden geldiği bilinmektedir (Yazıcıoğlu, 2009, s. 322).

Geleneksel değerlerin canlılığını koruduğu şehirlerde, boşanma, modern şehirlere oranla nispeten daha fazla sosyal damgalama sebebi olabilmektedir. Buna ilaveten toplumsal önyargılar da boşanmış kadınların damgalanmasıyla sonuçlanan olumsuz tutum ve davranışlara ve sosyal baskılamaya neden olabilmektedir (Arıkan, 1996, s.217). Boşanmış kadınlar, toplumsal algıda, yaşadıkları ilişkilerinde “başarısız” ya da “gayri meşru ilişkiler yaşamaya açık ve istekli” gibi algılanabilmekte, bu durum kadınların psikolojik, sosyal ve ekonomik anlamda birtakım sıkıntılar yaşamasına hatta intihar, tecavüz, cinayet gibi bazı olumsuz durumların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu önyargı ve korkular sebebiyle aile üyeleri de boşanmış kızlarını korumak için mücadeleci bir kimlikle savunmaya geçebilmekte ya da yaşanması muhtemel durumlar kaygısıyla kötü giden evliliklerin sonlandırılmaması için kızlarına baskı yapabilmektedirler. Bu süreç, boşanmış kadın ve ailesi için oldukça yorucu ve yıpratıcı olabilmektedir (Arıkan, 1996, s.217). Kadının tüm bu baskı ve damgalamalarla mücadele etmesinde, eğitim durumu, sosyal statüsü, ekonomik gücü, aile ve sosyal çevre desteği belirleyici olmaktadır. Bu tür imkanlara sahip kadınlarda direnç oranı, diğer kadınlara oranla daha fazla olabilmektedir.

2. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Yöntemi

2.1. Araştırmanın Konusu

Sosyal damgalama, sosyal bilimlerin ve sosyal psikolojinin ilgilendiği konu başlıklarından biri olup, toplumsal değişim üzerine yapılan çalışmalarda önemli bir yer tutmaktadır. Literatürde, damgalama tartışmaları, sapma, stereotip, önyargı ve ayrımcılık gibi kavramlar üzerinden sürdürülmüştür. Sosyal psikoloji, sosyal kategorizasyon, stereotip,

önyargı ve damga kavramları üzerinden konuyu ele alırken, sosyoloji, sapma ve damga ilişkisi üzerine yoğunlaşmıştır (Sevim, 2020, s.44-54).

Kavram, üzerinde fikir birliği olmamakla birlikte sosyal bilimlerin ele aldığı şekliyle bireyin sürekli etkileşim halinde olduğu insanlardan kabul edilemez bir biçimde farklı olarak etiketlenmesine yol açan, bir çeşit yaptırım özelliği de olan durum ya da niteliktir (Scrambler, 1998, s.1054-1055). Damgalanan kişi, toplumsal statüsünü kaybetme riskiyle karşı karşıyadır. Solomon'un ifadesiyle damgalanan kişi, damgalayanların güç bloğu sebebiyle toplumsal bariyerlerle karşı karşıya kalmaktadır (Sevim, 2020, s.49). Damga, toplumsal ayrımcılığa yol açabilmekte, bu durum damgalama yaşayan bireyin kaynaklara ulaşmasını, amaçlarını elde etmesini ve toplumsal uyumunu zorlaştırabilmektedir. Ayrıca bireyin öz-yeterliliğini ve özgüvenini ciddi şekilde yaralamaktadır (Sevim, 2020, s. 50). Utangaçlıktan intihara kadar pek çok psikolojik ve sosyal sorun yaşanmasında temel teşkil eden damgalama, bireyin geleceğini de etkilemekte, toplum bireyin normal olarak tanınmasına izin vermemektedir. Bir kere damgalandıktan sonra, toplumsal kalıp yargılar varlığını devam ettirmekte, "bir kere yapan yine yapar" tarzı sözler, norm olarak algılanabilmektedir. Tüm bu süreç zamanla damgalanan bireyin de damga unsurunu kimlik olarak kabullenmesine sebep olabilmektedir (Bilton, Bonett, Jones, Skinner, Stanworth ve Webster, s. 447-478; Akt: Sevim, 2020, s.50). Bundan dolayı insanlar bazen damgalamanın etki ve sonuçlarından çekinmeleri sebebiyle kendilerindeki veya yakınlarındaki "eksiklikleri" gizleme gayretinde olabilmektedir (Göksu, 2009, s.27-43).

Bu çalışma, boşanmış Kadın Kur'an Kursu öğreticilerinin boşanma sürecinde ve sonrasında yaşamış olduğu sosyal damgalama konusunu ele almaktadır. Kendileriyle görüşülen denekler üzerinde boşanma sonrasında damgalama unsurunun oluşup oluşmadığı, şayet oluştuysa bunun hangi koşullar altında ortaya çıktığı ve bireyler üzerinde nasıl bir etki yarattığı araştırılmıştır. Damgalama yaşayan kadın öğreticilerin, damga unsuru ile nasıl başa çıktıkları ve sürecin zorluklarına dair izlenimleri de veriler eşliğinde ayrıca aktarılmıştır.

2.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı kadın Kur'an Kursu öğreticilerinin boşanma sürecinde ve sonrasında yaşamış oldukları damgalama olgusunun nasıl oluştuğu, hangi koşullarda ortaya çıktığı ve bireyler üzerinde nasıl bir etki yarattığını anlamaktır. Ayrıca, sosyal adalet ve eşitlik için çözüm önerileri geliştirmek, sosyal damgalamanın azaltılması veya önlenmesine yönelik politika ve uygulamalar geliştirilmesine destek olmak ve bu konuda toplumsal farkındalık

oluşturmak çalışmanın amaçları arasındadır. Bu sayede toplumsal damgalamanın kökenlerini ortaya çıkararak toplumda daha kapsayıcı, adil ve eşitlikçi bir ortamın oluşturulmasına katkı sağlamak hedeflenmektedir. Bu kapsamda boşanmış kadın Kur'an Kursu öğretmenleri ile görüşülüp, yaşadıkları damgalama unsurlarına yönelik görüşlerinin elde edilmesi, bu veriler aracılığıyla sosyal damgalama sorununun ve etkilerinin bilimsel olarak ortaya konulması ve toplumun bu konuda bilinç düzeyinin yükseltilmesi ve bu sayede bireyin damgalanmasının ve bireye yönelik yapılan yanlışların önüne geçilmesi de amaçlanmaktadır.

2.3. Araştırmanın Önemi

Sosyal damgalama üzerine yapılan çalışmaların önemi, bireylerin yaşam kalitesini artırmak ve damgalanan birey için toplumsal adaleti sağlamaya katkıda bulunmaktır. Çünkü damgalama, temel insan hakları ihlallerine yol açabilmekte ve adaletsizlikleri derinleştirebilmektedir. Ayrıca, bireylerin toplumsal yaşama katılımlarını ve sosyal ilişkilerini olumsuz etkileyebilmektedir. Sosyal damgalama yaşayan bireyin içinde bulunduğu durumun anlaşılması, toplumsal dışlanmanın önlenmesine ve içselleştirilmiş önyargıların azaltılmasına yardımcı olabilir. Sosyal damgalama konusunda yapılan araştırmalar, eğitim ve bilinçlendirme programlarının geliştirilmesine katkıda bulunabilir. Bu sayede, toplumun sosyal damgalama konusunda daha duyarlı olması beklenmektedir. Araştırma bulgularının, sosyal politikaların ve toplumsal müdahalelerin geliştirilmesinde rehberlik edebileceği düşünülmektedir.

2.4. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın bu bölümünde, katılımcılar, veri toplama tekniği ve veri analiz tekniğine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

2.4.1. Katılımcılar

Araştırmada boşanmış Kur'an Kursu öğretmenleri ile çalışılmıştır. Bu araştırma için 20 adet boşanmış kadın Kur'an Kursu öğreticisi ile görüşülmüştür.

Araştırmanın uygulama kısmında, çalışmaya en uygun yöntemin nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yaşam öyküsü deseni olduğu kabul edilmiş, teknik olarak da derinlemesine görüşme tercih edilmiştir. Derinlemesine görüşme, etkileşimin her iki tarafındaki araştırmacı ve görüşmecinin karşılıklı ortak gayretleri sonucunda bilginin ve anlamın inşa edildiği bir süreçtir (Tekin, 2012, ss.101-102). Teknik, tarafların her ikisinin de ortak etkileşimine imkân vermektedir. Araştırmacı görüştüğü kişinin anlam dünyasına vakıf olurken,

aynı zamanda olaylara bakış açısı, özel durumları, bu durumlara ait duygu, düşünce ve tecrübelerini de onların ifade tarzıyla ayrıntılı olarak anlayabilmektedir (McCracken, 1988, s. 9).

Kendileriyle görüşme yapılan Kadın Kur'an Kursu öğretmenlerinde bulunan temel kriter, araştırmanın amacına uygun olarak "boşanmış" olmaktır. Bunun yanı sıra katılımcıların yaşları, eğitim durumları ve meslekte geçirmiş oldukları süreye yönelik de bilgiler verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Sosyo-Demografik Özellikleri

Kod	Yaş	Doğum Yeri	Eğitim Durumu	Meslekte Geçirdiği Süresi
K1	37	Konya	Lise (hafız)	8
K2	46	Konya	Lisans (Tarih), İLİTAM ¹	9
K3	42	Konya	Lisans (İlahiyat)	19
K4	41	Konya	İLİTAM	10
K5	32	Konya	Lisans (İlahiyat), Hafız	4
K6	48	Konya	İLİTAM	14
K7	40	Konya	İLİTAM, Lisans (Kimya)	15
K8	33	Konya	Lisans (İlahiyat)	11
K9	54	Konya	Ön Lisans (İlahiyat)	36
K10	36	Konya	Yüksek Lisans	4
İ1	60	Samsun	Ön Lisans (İlahiyat)	42
İ2	32	Kütahya	Lisans (Felsefe), DİKAB ²	3
İ3	31	Konya	Lisans (İlahiyat)	4
İ4	44	İzmir	Lisans (İlahiyat)	16
İ5	59	İzmir	Lisans (İlahiyat)	30
İ6	55	İzmir	Ön Lisans (İlahiyat)	13
İ7	56	Konya	Ön Lisans (İlahiyat)	20
İ8	39	İstanbul	Ön Lisans (İlahiyat)	21
İ9	38	Tokat	Ön Lisans (İlahiyat)	12
İ10	57	İzmir	İLİTAM	30

¹ İLİTAM, İlahiyat Tamamlama

² DİKAB, Din Kültürü Ahlak Bilgisi

2.4.2. Veri Toplama Teknikleri

Boşanmış kadın Kur'an Kursu öğrencilerinin yaşamış oldukları damgalama unsurlarına dair görüşlerinin ele alındığı bu çalışma, nitel araştırma tekniklerinden yaşam öyküsü deseni kullanılarak derinlemesine görüşme yoluyla elde edilen bulgulardan hazırlanmıştır. Derinlemesine görüşme, araştırılan konuyla ilgili olarak araştırmacı ve özne arasındaki sözlü iletişime dayalı veri toplama tekniğidir. Bu teknikte bahse konu olan "derinlik" kelimesi önemlidir. Bu sayede, öncelikle, kendisiyle görüşme yapılan öznenin sosyal yaşamdaki günlük faaliyetleri, davranışları, yaşadıkları mekân ve olaylar gözlemlenebilmektedir. İkincisi, araştırmaya özne olan bireyin ait olduğu toplumsal grubun kültür formuna dair veriler de elde edilebilmekte, ona ait düşünce ve anlam dünyasına ulaşılabilir. Üçüncü olarak da görüşmecilerin konuşma biçimi, söylem ve dil yeteneğinden onların varsayımları, düşünce tarzı ve fikrileri öğrenilebilmektedir. Böylece araştırmacı ile araştırmaya konu olan özne arasındaki konuşmalar, sohbet havasından farklı bir içeriğe sahip olmakta, araştırmacı bu sayede ayrıntılı ve çok yönlü bilgilere ulaşabilmektedir (Johnson, Interview, Gubrium, Holstein, 2002, s.106-107).

Bu araştırmada elde edilen verilere yüz yüze, video görüşmelerde ya da telefonda gerçekleşen konuşmalar sonunda ulaşılmıştır. Bu sayede görüşmecinin duygu- durum özellikleri hakkında da ipuçları elde edilmiş, elde edilen bilgiler sayesinde araştırma konusuna dair pek çok ayrıntı da gözlemlenebilmiştir. (Dömbekçi, Erişen, 2022, s.141-160).

Araştırmanın veri toplama aşaması 2023 yılının Eylül, Ekim, Kasım ve Aralık ayları boyunca sürmüştür. Derinlemesine görüşmeler, görüşmecinin iş hayatını, evde varsa çocukları ve anne babasından etkilenmeyecek şekilde yalnız kaldığı zamanlar tercih edilerek gerçekleştirilmiştir. Bu sayede, görüşme yapılan din görevlisinin dış etkilerden arınmış cevaplar vermesine ortam hazırlanmıştır.

Kur'an Kursu Öğreticilerinin boşanmalarının sosyolojik analizi çerçevesinde 1536'sı Konya ve 626'sı İzmir'de görev yapan toplamda 2162 örneklem grubundan seçilen 20 S (20) (10 kişi Konya, 10 kişi İzmir) kişi ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Araştırma için özellikle Konya ve İzmir illerinin seçilmesinin sebebi, bu illerin araştırmanın konusuna uygun temsil düzeyinin yüksek olmasıdır. 20 denekle yapılan görüşme sayesinde araştırma için yeterli doyuma (satürasyon) ulaşılmış, bu rakam, nitel veri analizi için bilimsel olarak yeterli görülmüştür.

Katılımcılar, K1, K2, K3...K10 ve İ1, İ2, İ3...İ10 olarak kodlanmıştır. Verilerin analizinde de bu kodlar kullanılmıştır. Görüşmeler, 60- 180 dk. arasında sürmüş, ses kayıt cihazı yardımıyla kaydedilmiş, zaman zaman video görüşmeler oluşturulmuş, sonrasında vaka tarihçesi olarak hikâyeleştirilmiştir.

2.5. Veri Analiz Teknikleri

Veri analiz sürecinde öncelikle, elde edilen ses kayıtları ve tutulan notlar, manuel olarak deşifre edilmiş ve yazıya dökülmüştür. Ardından deşifresi yapılan bu kayıtlara içerik analizi uygulanmış, benzerlik ve farklılıklarına göre sınıflandırılmıştır. Bu süreçte birbirleriyle ilgili olan kavramlar bir araya getirilerek çeşitli temalar oluşturulmuştur. Bunun ardında doğrudan alıntılarla elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Nesnel gözlem ve bu doğrudan aktarımlarla, araştırmanın geçerliliğinin sağlandığını söylemek mümkündür. Son olarak bulgular yorumlanırken içerik analiz türlerinden, birimsel yüzdese ve oransal olarak görülme sıklığını gösteren frekans analizine başvurulmuştur (Tavşancıl, Arslan, 2001, s.25) Araştırmada toplam frekansın zaman zaman katılımcı sayısından fazla çıkmasının nedeni, aynı katılımcıların görüşlerinin farklı temalar altında da kodlanabilmiş olmasıdır. Elde edilen bulgular değerlendirilirken, katılımcıların kimliklerini deşifre etmemek için her bir katılımcıya "K1-K10", "İ1-İ10" aralığında numaralandırılmış kodlar verilmiş, yapılan alıntılar bu kodlar referans gösterilerek belirtilmiştir.

3. Bulgular

Katılımcıların anlatıları sonucu elde edilen verilerin analizi neticesinde elde edilen bulgular, Kadın Kur'an Kursu öğreticilerinin boşanma sonrası yaşamış oldukları damgalama unsuruna ait görüşlerinin üç ana tema altında gruplandırıldığını göstermiştir. Bu temalar, şu şekilde sıralanabilmektedir: i) psikolojik etkiler, ii) ekonomik etkiler, iii) sosyal etkiler. Bu ana temalar ve her bir ana temanın kapsadığı alt temalar Şekil 2'de belirtilmektedir.

Tablo 2. Verilerin Analizi Sonucu Ortaya Çıkan Ana Tema ve Alt Temalar

Damgalamaya İlişkin Görüşler
Psikolojik Etkiler
- Düşük Özsaygı
- Yalnızlık
Ekonomik Etkiler
- İşyeri Baskısı
- Eğitim Fırsatlarından Mahrumiyet
Sosyal Etkiler
- Ayrımcılık
- Marjinalleşme

3.1. Psikolojik Etkiler

İlk ana tema olan damgalamanın psikolojik etkileri ele alındığında katılımcıların boşanma sonrasında düşük özsaygı ve yalnızlık yaşadıklarını ifade ettikleri tespit edilmiştir. Bu nedenle alt temalar bu konu başlıkları ile oluşturulmuştur. Tablo 3, katılımcıların vurgulama sıklığını belirten bu alt temaları özetlemektedir.

Tablo 3. Sosyal Damgalamanın Psikolojik Etkilerine Dair Görüşler

Alt Temalar	Konya Frekans (f)	İzmir Frekans (f)	Toplam Frekans (f)
Düşük Özsaygı	9	5	14
Yalnızlık	9	5	14

Benlik saygısı (öz saygı), bireyin toplumsal değerlerle bağlantılı olarak toplumdaki diğer insanların düşünce, görüş ve geri bildirimleriyle şekillenen kendisine yönelik olumlu ya da olumsuz duygu, düşünce ve davranışların bütünü olarak tanımlanabilmektedir (Guindon, 2009, s.3). Özsaygı bireyin, yaşamın zorluklarıyla başa çıkma becerisi, isteklerini açıkça ortaya koyma, bu amaç için çalışma, elde ettikleri ile güven duyma olarak da tanımlanabilmektedir (Turgut, Çınar, 2021, s.281-305). Özsaygı üzerine yapılan araştırmalar göstermektedir ki, öz

saygı, insanın bilişi, motivasyonu, duygu ve davranışları üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir (Turgut, Çınar, 2021, s.290).

Bu araştırmada damgalamanın düşük özsaygı ve yalnızlık olarak karşılık bulduğu Kur'an Kursu öğreticisi sayısı oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir (S14). Boşanma sürecinde ve sonrasında kadın Kur'an Kursu öğreticilerinin içe kapandıkları ve bir müddet yalnız kalmak istedikleri K5'in yaşadıkları örneğinde olduğu gibi mümkün olabilmektedir. K5, boşanma sonrası yaşadığı durumu şu şekilde özetlemiştir:

“Boşandıktan sonra şunu fark ettim ki, ‘sivrisinek kadar kocası olanın dağ kadar yeri oluyormuş.’ Toplumda hâkim bakış açısı bu maalesef. Ben, birkaç yaşlı teyzeden de yüzüme alenen “dul kadın” dendiğine şahit oldum, çok kaba ve yıpratıcı bir itham. Boşandığım için suçlanmış ve damgalanmışım. Bu durum beni toplumdan uzak yaşamaya itti. Yalnızlaştım, kendime saygım kalmadı. Boşanmanın suçluluk olduğu duygusuyla yaşadım, bir çeşit kendimi cezalandırdım.” (K5, Yaş, 32, İlahiyat, Hafız, M.g.s.3 4)

K1 ise, “Ben evliliğimde çok büyük sıkıntılar yaşadım. Ve yıllarca da tahammül ettim. Beni boşanmaktan alıkoyan tek şey yaşadığım çevreden çekinmemdi. Ben boşanırsam yalnız ve desteksiz kalacağımı biliyordum.” (K1, yaş 37, m.g.s. 8, lise- hafız) sözleriyle boşanma sonrasında yaşamayı muhtemel yalnızlık korkusuyla kötü giden evlilik ilişkisini devam ettirmedeki direncinden bahsetmiştir.

Boşanma sonrası yaşanan süreçte Kadın Kur'an Kursu öğreticileri düşük özsaygı ve yalnızlık duygularını anlatırken, yaşadıkları süreçte boşanmış olmalarından dolayı yaptıkları işe odaklanma konusunda sıkıntı yaşadıklarını, potansiyellerinin altında performansla çalışabildiklerini, sosyal aktivitelerden olabildiğince uzak durduklarını da ifade etmişlerdir. Sosyal ilişkilerde insanlardan kaçma, olumsuz iletişim kurma, başkalarının kendisi hakkında ne söyledikleri ile fazlaca ilgilenme, bundan kaynaklı endişeler ve hayal kırıklığı yaşama gibi özellikler de görüşmeler esnasında tespit edilmiştir. Bu durum kadın Kur'an kursu öğreticilerinde geleceğe karşı kaygı, kötümserlik, çaresizlik gibi duygu durumlarını ortaya çıkartmaktadır. K3, tüm bu yaşananları, kendi boşanma hikayesinde şu şekilde özetlemektedir:

K3: “Çok zor bir süreçti. İlk zamanlar çekiniyorsun, herkesten. Çalıştığım kurumdan da çekindim ben, din görevlisiydim nihayetinde. Ama insandım her şeyden önce. Çevrende kulaktan kulağa çok konuşuluyor. Farklı gözle baktıklarını düşünüyorsun. Evliliği yürütmek tamamen kadının vazifesiymiş gibi. Evli olduğun zamanlardaki

gibi rahat olamıyorsun. Bir süre sonra sana acıyıp, hemen biriyle yakıştırıyorlar seni. Her boşanan hemen evlenmek istiyormuş gibi...Herkes arabuluculuk yapmaya kalkıyor. İnsanlarla karşılaşmak beni çok yoruyor. Herkese açıklama yapmak, mahremini anlatmak çok zor bir durum. Ben hala boşandığımı rahatlıkla söyleyemiyorum.” (K3, yaş 42, m.g.s. 19, lisans- ilahiyat)

3.2. Ekonomik Etkiler

3.2.1. İş Yeri Baskısı

İkinci ana tema olan “ekonomik etkiler” analiz edildiğinde, katılımcıların boşanmış olmaları sebebiyle yaşamış oldukları ekonomik sıkıntıların başında işyeri arkadaşlarının kendilerine yönelik desteğinin azalması gelmektedir. Bu desteği azalan kadınlar S (6), işyeri arkadaşlarının desteğini alan kadınlara S (14) oranla daha az olmakla birlikte, boşanma sürecinin getirmiş olduğu diğer zorluklar da eklenince, boşanma sonrasında daha fazla mücadele etmek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Araştırma ayrıca, İzmir’de görev yapan boşanmış kadın Kur’ân Kursu öğretmenlerinin iş yeri baskısı yaşayanlarının S (2), Konya’da görev yapan boşanmış kadın Kur’ân Kursu öğretmenlerinden iş yeri baskısı yaşayanlara oranla S (4), daha az olduğunu da ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Sosyal Damgalamanın Ekonomik Etkilerine Dair Görüşler

Alt Temalar	Konya Frekans (f)	İzmir Frekans (f)	Toplam Frekans (f)
İş Arkadaşlarının Baskısına Maruz Kalma	4	2	6
Eğitim Fırsatlarından Kısıtlanma	1	0	1

K7 örneğinde olduğu gibi, boşanmış kadın Kur’ân Kursu öğretmenleri, boşandıkları için iş arkadaşlarından çekinebilmekte, zaman zaman boşandıkları gerçeğini onlardan gizleyebilmektedirler:

“Evet boşandıktan sonra çekindiklerim oldu. Meslek çevrem de bunlar arasında. İnsanlarda, boşandıktan sonra hep daha kötü olacağına dair bir önyargı var. İkinci evlilikler tecavüzcü baba, işkenceci üvey anne anlatılarıyla dolu. Toplumun bilinçaltı bu kodlarla örülü. Ben tüm bu önyargıları kabul etmiyorum, öyle değil kesinlikle. Sahabeler de boşanmamış mı? Arkadaşlar arasında bir söylenti dolanıyor: Fahri öğretmenler kadroya geçince ilk iş kocalarını boşuyorlar, diye. Hiçbir kadın iyi giden bir ilişkiyi sırf kadroya geçtim diye bitirmez. Hele de çocuk varsa. Kadro,

maaş, boşanma sürecini maddi olarak kolaylaştırır belki, çaresizlikte kıvranan kadına güç olur o kadar.

Sosyal çevrem olarak ise Seydişehir'de görev yaparken çok çekindim, evet. Küçük yerdi, dedikodu çoktu. Eşim orada öğretmendi. Düğünde, cenazede aynı ortamda bulunabiliyorduk. Bu durum beni içime kapanmaya sürükledi. İnsanlardan izole bir hayat yaşamaya başladım. Ama Konya'ya geldikten sonra rahatladım çok şükür. Kentlerde sorunlar, taşraya göre daha az yaşanıyor gibi. Bende öyle oldu. Ya da ben bir süre sonra insanları duymamaya başladım.” (K7, yaş 40, m.g.s. 15, ilitam, lisans-kimya)

Boşanmış kadınlar, bazen de yaşamış oldukları sürecin zorluğuyla, İ7 örneğinde olduğu gibi topluma gerek kalmadan kendi kendilerini de damgalayabilmektedir:

“Meslek çevremden çok çekindim ben. Özellikle boşanma sürecinde çok daha fazla yaşadım bu çekinceyi. Boşanmış kadın olmaya alışincaya kadar, herkes bana “dul kadın” olarak bakıyor diye düşündüm. Boşanma süreci ve sonrasında sanki kulaklarımda çınladı bu söz. Çok kere bu durumun sadece benim düşüncelerimde olduğunu fark edemedim bile. Yazık etmişim kendime. Ben bu önyargılarda boğulurken çocuklarıma da yaşattım benzer baskıları. Zor bir süreçti. Şimdilerde yaşamıyorum bu zorlukları. Pek çok şeyi aştım elhamdülillah. Zaman bana da ilaç oldu.” (İ7, yaş 56, m.g.s. 20, ön lisans- ilahiyat)

Bazı katılımcılar ise, boşanma sürecinde eşinin kendisini çalıştığı müftülüğe giderek şikâyet ettiğini ifade etmiştir. Burada erkeğin, kadını çalıştığı kurumda değersizleştirme, yalnızlaştırma çabası içinde olduğu görülmektedir. Böyle bir durumu yaşayan İ8, anlattıklarıyla sorunu örneklendirmektedir.

“Boşandığım eşim, boşanma sürecinde yoğun kavgalar yaşadığımız günlerde, beni ADRB'de görevli vaizlere, iki kere de Müftü Beye gidip isimle şikâyet etmişti. Personel toplantısı gününde üstelik. Müftü Bey de üstü kapalı bir şekilde tüm personele de yönelik olarak bazı uyarılarda bulunmuştu. Aslında hepsini benim için söylemişti biliyorum, ya da ben her söyleneni üstüme alındım bilemiyorum. Ama şu kesin, ben hayatımda o gün utandığım kadar utandığım başka bir gün hatırlamıyorum. Tabii sonunda yer değişikliği talep ettim, ayrıldım o ilçeden. Kaçtım, arkadaşlarıma yüzüne bakamadım.” (İ8, yaş 39, m.g.s. 21, ön lisans-ilahiyat)

Boşanmış kadınların çevrelerinin daralması bizzat kendilerinden kaynaklanabileceği gibi bazen arkadaş çevrelerinden de kaynaklanabilmektedir. Evliliği yolunda giden mutlu bireyler, kendilerinin de yaşadığı benzer problemlerin konuşulduğu ve boşanmanın yaygınlaştığı arkadaş ilişkilerinden rahatsızlık duyabilmektedirler. Ya da boşanmış arkadaşın yaşamış olduğu problemlerin kendi evlilik ilişkilerinde de var olduğunu düşünen kadınlar, boşanmalarında domino etkisi ile karşılaşmaktan çekinmektedirler. Bu nedenle boşanmış kadınlar, diğer evli kadınlar için evlilik ilişkilerinde bir tehdit olarak algılanabilmektedir.

Boşanmış kadınlar, boşanma öncesi sahip oldukları çevrelerine bir sınırlama getirdikleri gibi boşanma sonrası oluşacak sosyal çevrelerinde de daha seçici olabilmektedirler. Arkadaş olarak genellikle kendileri gibi evlilik problemleri yaşayan ya da evli olmayan kişileri tercih edebilmektedirler. Kısaca ifade etmek gerekirse, boşanmış kadınlar, diğer kadınlara göre toplumda daha izole bir hayat sürmektedirler. Bu durum onların kendilerini daha yalnız hissetmelerine neden olabilmektedirler. Çok daha fazla desteğe ihtiyaç duyan kadın aile ve arkadaş gibi yakın çevrelerinden daha fazla hoşgörü beklemektedirler.

Bu çalışmanın örneklem grubu meslekleri Kur'an Kursu öğreticiliği olan kadınlar olduğu için, "din görevlisi" olmanın boşanma sürecinde etkili olup olmadığı da araştırılmıştır. Katılımcılara, toplum içerisinde ve sürekli göz önünde olan insanlar olarak din görevlilerinin boşanma sürecinde, buldukları statünün, süreci zorlaştırıp, zorlaştırmadığı sorulmuştur. Katılımcıların "din görevlisi" olmaları sebebiyle gerek boşanma öncesi gerekse boşanma sonrası döneme ait damgalamadan bahsettikleri, "Hocanın söylediğini yap, yaptığımı yapma!", "Hoca böyle yaparsa, cemaat ne yapmaz?", "Kıyamet, hacıdan hocadan kopacak." gibi sözlerin, din görevlileri üzerinde damgalama yanı sıra sosyal baskı da oluşturduğu tespit edilmiştir. "Din görevlisi" olarak, özel hayatta yaşadığı sorunları örtmeye çalıştığını, bunun için katlandığı zorlukları dile getiren K1, "Evet, "din görevlisi" olarak boşanmış olmaktan çok çekindim ben. Sadece kurumsal değil, toplumsal bir görev bizimkisi. Bu etiketimle insanlar tarafından çok yargılandım, eleştirildim, baskılandım. Özellikle boşanmadan önce eşimin ailesi aleyhime çok kullandı mesleğimi. 'Bir de hoca olacak! Hoca böyle yaparsa, diğerleri ne yapmaz!' diyerek sürekli baskıladılar."

Buna göre, Konya'da görev yapan kadın din görevlilerinin sadece 3'ü S (3), 'din görevlisi olmanın, verdikleri kararda etkili olmadığını' söylerken, geriye kalan 7 kişi S (7), boşanma kararlarını verirken din görevlisi olmaları sebebiyle sosyal damgalama yaşamaktan çekindiklerinin belirtmiştir. İzmir'de ise, 4 kişi S (4), din görevlisi olmaktan dolayı herhangi

bir sosyal damgalama yaşamadığını ifade ederken, diğer 3 kişi S (3), boşanma sürecinde sosyal damgalama sebebiyle psikolojik olarak kendilerini baskı altında hissettiklerini ifade etmişlerdir. Geriye kalan 3 kişi S (3) ise boşanma sonrası çalışma hayatına başladığı için yorum yapmamıştır. Toplamda 10 din görevlisi S (10), mesleki kariyerleri sebebiyle boşanma kararı almada çekimser davrandığını ve boşanma sonrasında damgalama yaşadığını ifade etmiştir. Bazı din görevlileri ise K 6 örneğinde olduğu gibi boşanma kararı aşamasında ve sonrasında mesleki kariyerlerinin hiçbir şekilde etkili olmadığını dile getirmiştir: “Ben çevreyi pek umursayan biri değilim. Bu sebeple ne meslek çevremden ne öğrencilerimden hiç çekinmedim. Herhangi bir baskı algılamadım. Hayatımı kim ne der, diye hiç yaşamadım, yaşamam. Tabi bu benim mizacımdır.” (K6, yaş 48, m.g.s. 14, ilitam)

Tablo 5. Araştırmaya Katılanlarda Boşanma Sürecinde “Din Görevlisi” Olmalarının Olumsuz Etkisini Yaşama

	Konya Frekans (f)	İzmir Frekans (f)	Toplam Frekans (f)
Boşanma Sürecinde “Din Görevlisi Olmanın Olumsuz Etkisini Yaşama	7	3	10

Toplumun, din görevlilerinden bazı beklentilerinin olması doğaldır. Davranış ve hareketlerde örnek olmak da bunlar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla en ufak kişisel bir hatanın yapılması, halkın, din görevlilerine yönelik baskısını arttırabilmektedir.

Yapılan görüşmelerde, Mesleği “din görevlisi” olan görüşmecilerin boşanma kararı alırken meslek statülerinden çekinmelerinin, birlikte yaşadıkları, görev yaptıkları sosyal çevre ile büyük oranda ilgili olduğu tespit edilmiştir. Kadın öğretmenler genel olarak “din görevlisi” unvanı sebebiyle, evliliklerini zorlu şartlar altında sürdürmeye devam etmişlerdir. Hem ev dışında hem de ev içinde sürdürdüğü temel iki görevlerine rağmen kocalarıyla eş değer konfor alanına sahip olmayan bu kadınlar için boşanmanın en son çare olduğu kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır. Boşanma kararı uzun süreçten sonra verilebilmiştir. Bununla birlikte, boşanma kararının alınmasının ardından boşanma evresinde katılımcıların daha rahat oldukları da tespitler arasındadır.

K1: “Evlilikte yaşadığım onca sıkıntıya rağmen boşanmamı engelleyen temel neden sosyal çevre baskısı idi. Boşanma sonrasında çevreme ben bir din görevlisi olarak bu durumu

nasıl açıklarım düşüncesi ile uzun yıllar kötü giden bir ilişkinin içinde yaşadım.” (K1, yaş 37, m.g.s. 8, lise- hafız) derken,

K2: “Öğrencilerim 4-6 yaş grubuydu. Onlar fark etmediler. Ama Adana’da görev yaparken, kocam beni gizli gizli köye kötülermiş. Beni çok seven öğrencilerimin bile bana bakışları değişmişti. Sonrasında Konya, Selçuklu, Tatköy’e geldim. Boşanmışım, soyadım değişmişti. Öğrenciler bilemedi başta boşanmış bir kadın olduğumu. Sonra ise beni tanıdılar, sevdiler. Onlardan herhangi bir baskı ve damgalama görmedim. ‘Anladık biz sizi, hayırlısı olsun hocam’ dediler. Ama anne babam halakabullenemedi boşandığımı. Beni soranlara evli diyorlar. Babam da hoca benim. ‘Hocanın kızı boşanır mıymış?’ derler diye saklıyorlar. Ki, aslında babam, kocamı hiç sevmezdi. Ailemde sosyal baskı hissi, kızlarının boşanmış kadın olması damgası ve korkusu benden çok daha fazla...” (K2, yaş 46, m.g.s. 9, ilitam, lisans-tarih)

Sosyal damgalamanın ekonomik etkileri ana temasının ikinci alt teması olan eğitim fırsatlarından kısıtlanma konusunda kendileri ile görüşülen katılımcıların tamamına yakınının herhangi bir sorun yaşamadıkları tespit edilmiştir. Kadın Kur’ân Kursu öğretmenleri, boşandıktan sonra karşılına çıkan eğitim fırsatlarını daha iyi değerlendirdiklerini, bu konuda toplumsal bir zorluk yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Hatta Konya grubu Kur’ân Kursu öğretmenlerinin büyük kısmı S (9) bu görüştedir. Sadece K8, toplumsal damga sebebiyle eğitim fırsatlarını değerlendiremediğini ifade etmiştir. “Kişinin boşandıktan sonra yapabildikleri, kocasıyla evliyken yapabildiklerinin yanında, devede kulak kalır.” sözleriyle boşanmış olmanın eğitim hayatı önünde engel olduğunu dile getirmiştir. İzmir grubundan 3 kişi S (3) de boşanmanın eğitim fırsatları önünde engel teşkil ettiğini ifade etmiş, diğer katılımcılar S (7), bu tür bir engelleme yaşamadıklarını söylemişlerdir. Nitekim katılımcılar arasında 3 kişi S (3) de boşandıktan sonra ilahiyat eğitiminin tamamlayarak mesleklerini ellerine aldıklarını, ayrıca mesleki kariyerlerine etki edecek birtakım kurslara da rahatlıkla katıldıklarını ifade etmişlerdir.

3.3. Sosyal Etkiler

Howard S. Becker’a göre, sosyal çevre baskısı boşanmış kadınların sıklıkla yaşadığı problemlerin başında gelmektedir. Geleneksel değerlerin varlığını devam ettirdiği kentlerde bu durum kadın için daha fazla hissedilir olabilmektedir. Toplumda hâkim olan önyargılar, boşanmış kadına yönelik olumsuz tutumları destekleyebilmektedir (Becker, 2013). Bu araştırma grubunda, kendileriyle görüşülen kadınların, evlilik ilişkisini yürütemedikleri için

insanların zihninde “başarısız ve uyumsuz” olarak kodlanmış bir damgalama düşüncesiyle de zaman zaman mücadele ettikleri gözlenmiştir. Kadın Kur'an Kursu öğretmenleri, yaşanması muhtemel sorunlardan kaçmak için de boşanmış olduklarını mümkün olduğunca saklamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. K5'in anlattıkları, bu durumu teyit eder ifadeler içermektedir: “Tabiki çok çekindim çevremden. Evlilik kadının başarısızlığı gibi bir algı var toplumda. Boşanan kadınlar başarısız. Herkes başarmış evli kalmayı bir ben başaramamışım, gibi...” (K5, yaş 32, m.g.s. 4, lisans- ilahiyat hafız)

K7'nin yaşadıkları benzer örnekler içermektedir: “Sosyal dışlanmayla en çok Seydişehir’de görev yaparken karşılaştım. Küçük yerdi, dedikodu çoktu. Eşim orada öğretmendi. Düğünde, cenazede aynı ortamda bulunabiliyorduk kendisiyle. Pek çok sosyal faaliyetten kendimi kısıtlamak durumunda kalıyordum. Ama Konya’da biraz daha rahatladım çok şükür.” (K7, yaş 40, m.g.s. 15, ilitim, lisans- kimya)

Kendileriyle görüşme yapılan İzmir grubundan ise, 5 kişi S (5), (İ1, İ3, İ5, İ7, İ8) boşanma sürecinde sosyal çevreden çekindiğini ifade ederken, 5 kişi de S (5), (İ2, İ4, İ6, İ9, İ10) herhangi bir çekince yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. İ3: “O süreçte Konya’da görev yapıyordum. Evet çok çekindim çevremden, öğrencilerimden, ama ailemden değil. Şükür...” (İ3, yaş 31, m.g.s. 4, lisans- ilahiyat) sözleriyle durumu örneklendirmektedir.

Tablo 6. Sosyal Damgalamanın Sosyal Etkilerine Dair Görüşler

Alt Temalar	Konya Frekans (f)	İzmir Frekans (f)	Toplam Frekans (f)
Ayrımcılık	9	5	14
Marjinalleşme	9	5	14

Konya ve İzmir gruplarında yapılan bu araştırmada, Konya’da görev yapan 9 katılımcı S (9), boşanmış olması sebebiyle “ayrımcılık” yaşadığını ifade ederken İzmir grubunda bu sayı 5 olarak tespit edilmiştir. Konya’da özgüveni çok yüksek olup, çevrenin tepkilerini önemsemeyen tek kişi dışında herkes, çeşitli gerekçelerle aile, meslek, komşu veya akraba grupları arasında yaşamış olduğu ayrımcılıktan bahsetmiştir. Öte yandan İzmir grubu katılımcıları arasında bu sayı düşüş göstermiştir. 5 kişi S (5) boşanmış olmalarından kaynaklı ayrımcılığa maruz kalmış, diğer 5 kişi S (5) ise böyle bir durumla karşılaşmadıklarını ifade etmiştir.

Bu durum, kentin sosyo-ekonomik düzeyinin hem boşanma olayına hem de boşanmış kadına bakışında önemli bir yeri olduğu gerçekliği ile açıklanabilir. Sosyal ve ekonomik seviye

yükseldikçe, eğitim bileşenin de etkisiyle, boşanmış kadına yönelik ayrımcılık, önyargı ve damgalamanın oransal olarak azaldığı gözlemlenmektedir. Eğitimin yükselmesiyle toplumda azınlıkta kalan çeşitli gruplara (fiziksel engellilere, ruh hastalarına, vb.) olduğu gibi, boşanmış kadınlara karşı da daha “kabul edici”, “önyargısız”, “hoşgörülü” tutumlarda belirgin bir artış olduğu söylenebilir. Bunun sebebi bu üst gruplarda boşanma ve yeniden evlenmelerin oldukça sık görülmesi olabilir.

Sonuç olarak İzmir’de boşanmaların daha önyargısız ve “doğal” karşılandığı tespitler arasındadır. Katılımcıların verdikleri cevaplar da bunu desteklemektedir. Nitekim Konya’da görev yapmanın avantaj olduğunu söyleyenlerin S (4) sayısı, dezavantaj olduğunu söyleyenlerden S (6) daha azdır. Rakamlar, İzmir ili söz konusu olduğunda değişmiştir. İzmir’de araştırmaya katılan kadın Kur’ân Kursu öğretmenlerinin tamamı S (10), İzmir’de yaşamının boşanma süreci ve sonrasında avantaj olduğunu dile getirmişlerdir. İ1:

“Ben 6 yıl Konya’da görev yaptım. Sonrasında Uşak ve nihayet İzmir’e geldim. Anadolu’da bu tür konular daha sert tepkilerle karşılanıyor. Ben Konya’da kalsam boşanamazdım. Yaşadığım sorunları bile kimseyle paylaşmıyordum. ‘Hocalarda da mı oluyor böyle sorunlar?’ diyorlardı. Sorunlarımı bastırılmış, kendimi sindirmiştim. İzmir’de herkesin hayatı kendine. Karışan da yok görüşen de. Boşanma süreci zorluklarımı kendim yaşadım, atlattım, kimseye ekstra açıklama yapmadım.” (İ1, yaş 60, m.g.s. 42, ön lisans- ilahiyat)

Kırsalda ya da taşra ilçelerde görev yapan kadın din görevlilerinin, K 10 örneğinde olduğu gibi sosyal çevreden çekindikleri, baskılandıkları, sosyal olarak dışlandıkları, kimi yerde damgalama yaşadıkları ve boşandıklarını çevreye açıklayamama ve utanç hissetme duygularını daha yoğun yaşadıkları da tespitler arasındadır: “Boşanma sürecinde Ilgın’ın bir köyünde görev yapmaktaydım. Çok zorluk çektim. Kimseye durumumu açıklayamadım. Küçük bir yer olduğu için çok dedikodu dolandı hakkımda, epey üzüldüm...Ama ailemin de yaşadığı Konya merkezde sorun yaşamadım.” (K10, yaş 36, m.g.s. 4, ilahiyat yüksek lisans) sözleriyle durumu izah etmektedir.

Araştırmada kendileriyle görüşülen Kadın Kur’ân Kursu öğretmenlerinin, toplum tarafından marjinalleştirildiğinin temsili olan “dul kadın” söylemiyle karşılaşp karşılaşmadıkları da araştırılmıştır. Direkt veya dolaylı yollarla “dul kadın” damgalaması yaşayan Kadın Kur’ân Kursu öğreticisi sayısı S (14), yaşamayanlara S (6) oranla daha fazladır. Rakamlar, Konya ilinde S (9), İzmir’den S (5) fazla olduğunu da göstermektedir. İ2: “Evet, ev

ararken özellikle çok duydum emlakçı ve ev sahiplerinden. Üzerine bastıra bastıra söylediler. Çok rahatsız ediciydi...” (İ2, yaş 32, m.g.s. 3, dikab, lisans- felsefe) sözleriyle bu süreçte yaşadığı damgalamayı anlatırken, İ10 ise, yerleşik toplumsal önyargılardan çok fazla etkilendiğini öyle ki, dışarıdan alacağı bir etkiye gerek kalmadan en çok kendinin kendini damgaladığını anlatmıştır: “Ben kendimi damgalamışım yıllarca. Toplum değil aslında. Yüzüme açıkça söyleyen olmadı ama ben hep o etiketin benden çok görüldüğünü düşündüm.” (İ10, yaş 57, m.g.s. 30, ilitam)

Bu araştırma süresince kendileriyle görüşülen kadınların tamamı boşanma kararı almada aile desteğinin çok önemli olduğunu ifade etmiştir. İyi bir ailede yetişen, boşanmanın tabu olarak karşılanmadığı, madden ve manen kızlarına destek olan ailelerin kızlarının, boşanma öncesi problemleri çözerken veya boşanma sonrası yaşamış oldukları durumu sosyal çevrelerine açıklarken daha özgüvenli oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların bir kısmı, boşanma kararı alırken ve sonrası süreçte, ailelerinin kendilerine eleştirel yaklaştığını, karı kocayı sürekli barıştırmaktan yana direkt veya dolaylı temaslarının olduğunu ifade etmişlerdir. Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi kadın din görevlilerinin ailelerinde yaşanan bu durum genellikle, ailelerin dindarlıkları, boşanmanın tabulaştırılması, kızlarının din görevlisi olması gibi unsurlarla açıklanabilir. Meselenin Türk toplumunda “aile” mefhumuna dair yerleşik algı ve tutumlarla da ilgisi bulunmaktadır.

İ1: “Ben evliliğimi 26 yıl ailemin baskısıyla devam ettirdim. Özellikle annemin zoruyla. Annemde hep şöyle bir düşünce vardı: ‘İçkisi yok, kumarı yok, kadını yok, aldatması yok. Aç değilsin açıkta değilsin, sebep ne boşanmana?...’ 26 yıl anlatamadım ben meramımı, hem de öz anneme...” (İ1, yaş 60, m.g.s. 42, , ön lisans- ilahiyat)

İ5: “Benim babam sarhoştı. Boşanacağımı söyleyince annem, ‘Ne var be!!

Sarhoş kahrı mı çektiniz ben gibi’ dedi bir gün. Ben de ‘e anacığım, senin kocanın en sarhoş hali benim kocamın en iyi halinden kat kat beyefendiydi.’ dedim. Babam vefat ettiğinde 18 yaşındaydım ben. Bir ağır sözünü duymadım. Ölünce ardından öyle de dediler. Kimseye tek bir çelme takmışlığı yoktu. Bizi çok temiz büyütmüş babam. Ben kocamla sürekli kavga edip dursaydım, hakarete küfre razı olsaydım, boşanmaz, evliliği de sürdürür giderdim. Bazı insan kursak kavurması yemeyi sever derdi rahmetli babam, ama ben hiçbir zaman sevmedim. Saygının bittiği yerde evlilik zaten bitmiştir.” (İ5, yaş 59, m.g.s. 30, lisans- ilahiyat)

İ8: “Boşanmadan önce küs gitmiştim baba evine. 3 ay kaldım. Babam ‘gelirsen

boşanmak için gel’ diye baskıladı beni. Ama ben çocuklarım için birleştim yine eşimle. Gönül koydu, hala kırgın bana. Baba sözü dinlemedin, diyor. Bir de kocam boşanma sürecinde beni müftü beye şikâyet ettiği için büyük utanç yaşamışım. Çok iyi hatırlıyorum. İlk fırsatta da başka bir müftülüğe tayin istedim. O süreçte İzmir’e geldim. Öğrencilerim küçüktü anlamadılar. Ama ailem hala ‘kimseye boşandığımı söyleme’ diyor. Onlardan ayrı bir evde çocuğumla yaşıyorum. Babam bir keresinde de kendi ayakkabılarını getirip kapımın önüne koymuştu, ‘evde erkek var sansınlarmış!’ Şamanizmde vardır ya hani erkek kıyafetlerinin koruyuculuğuna inanırlar, aynı öyle. Çat kapı çok gelirler annemler hala, baskın yapar gibi, elbette kontrol için. ...” (İ8, yaş 39, m.g.s. 21, ön lisans- ilahiyat)

K4: “Benim hem ailem hem de boşandığım eşimin ailesi Konya’da idi. Akrabalar, komşular... Ben İstanbul, Ankara gibi bir yerde boşanma sürecimi atlatmak istedim. Kafamı dağıtmak için bir sinemaya gitmek istesem, açıklama yapmak zorunda kalıyorum aileme, akrabalarıma. Daha çok ve rahat sosyo-kültürel faaliyetlere katılabileceğim yerlerde yaşamak tercihim olurdu.” (K4, yaş 41, m.g.s. 10, ilitam)

Şeklinde aile ve akraba baskısına yönelik olarak yaşadığı olumsuzlukları ifade etmiştir.

Boşandığı için toplumdaki herhangi bir baskı duymadığını söyleyen İ6 ise şunları söylemiştir:

“Benim ailem, yaşadığım sıkıntıları bildikleri için ‘bırak, gel’ diyorlardı. Çocuğum için sabrettim. Beni sürekli kovardı kocam zaten. Ben de çocuğumu alıp gitmek istedim, kapıdayken alırdı kucağımdan yavrumu, beni onu görememekle tehdit ederdi. Gidemezdim. Bir gün büyük kavga çıktı. Ailemi aradım, gelin beni alın diye. Ailem çok destek oldu. Babam: ‘Ben seni başkaları eziyet etsin diye mi yetiştirdim’ derdi. Akrabalarımda da boşanmış halalarım, kuzenlerim var. Normal bir durum benim ailem için. Tabi baba evine dönme şartıyla, ayrı eve çıkmama izin vermiyor babam. Öğrencilerim ise yetişkin kadınlar. Onlara da rahatlıkla söylüyorum boşandığımı. Sınıfın yarısı boşanmış zaten, yadırgamıyorlar.” (İ6, yaş 55, m.g.s. 13, ön lisans- ilahiyat)

K7: “Ailem çok demokrattır. Onlardan hiç çekinmedim. Defalarca küs geldim. Madden de manen de hep yanımdaydılar. Fakat ben yuvamı kurtarmak için kocamı hep affettim ve her affedişimde bir öncekinden daha fazla şiddet gördüm. Üzerimde oklavalar kırardı. Annem beni evime her gönderdiğinde bir gün ölüm haberimi alacağı korkusuyla istemeye istemeye gönderirdi. Ben darp edildiğimi 5 yıl sakladım ailemden. ‘Dil yarası, el yarısından kötü’ diyorlar. Reddediyorum. Elin açtığı yara

çok daha kötü. Bedeninize saldırılıyor. Dil yarası zaten vardı, milyonlarca küfür, hakaret duydum, ama aklımda canımın acısı kaldı. Ben hala kabuslarla uyanıyorum. İnsan rüyasında dayak yer mi sürekli?

Evet boşandıktan sonra çevremden de çekindiklerim oldu. İş arkadaşlarımdan da çekindim. İnsanlarda, boşandıktan sonra hep daha kötü olacağına dair bir ön yargı var. İkinci evlilikler tecavüzcü baba, işkenceci üvey anne anlatılarıyla dolu.

Toplumun bilinçaltında da bu kodlar var. Öyle değil kesinlikle. Sahabeler de boşanmamış mı? Bazen duyuyorum, "Fahri öğretmenler kadroya geçince ilk iş kocalarını boşuyorlar", diye, üzülüyorum. Hiçbir kadın iyi giden bir ilişkiyi sırf kadroya geçtim diye bitirmez. Hele de çocuk varsa. Kadro, maaş boşanma yolunu kolaylaştırır sadece. Belki kadını biraz daha cesaretlendirir, o kadar. Ama asla tek başına bir boşanma sebebi değildir."

Sonuç

Konya ve İzmir'de görev yapan boşanmış Kadın Kur'an Kursu Öğreticileri üzerine yapılmış olan bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yaşam öyküsü kullanılarak hazırlanmıştır. Örneklem grubu içerisinde seçilmiş 20 denek ile derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiş, katılımcıların boşanma tecrübeleri, kendi anlatılarına dayalı olarak değerlendirilmiştir.

Katılımcıların, cinsiyet, yaş, meslekte geçirdiği süre, görev yaptığı yer gibi değişkenlerle, sosyo-ekonomik koşullar açısından benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Bu şekilde yapılan sınıflandırmanın, boşanma sonuçlarının sosyo-ekonomik yapı ile ilişkisinin belirlenmesi açısından önemli olduğu düşünülmüştür. Araştırmada elde edilen bulgular, coğrafya, sosyal değişim, din ve kadın rolleri ekseninde değerlendirilmiştir.

Çalışma, sınırlılığı açısından değerlendirildiğinde, sosyal bilimler alanındaki pek çok çalışmada olduğu gibi, bu çalışmanın da sonuçları genellenebilir olmak hususunda kısıtlılık içermektedir. Örneklem sayısı 20 ile sınırlı tutulmuş, tüm boşanmış kadın Kur'an Kursu öğretmenlerine ulaşamamıştır. Bu nedenle katılımcıların evreni bütünüyle temsil edememesi bir sınırlılık olarak kabul edilmektedir. Ayrıca nitel araştırma yöntemi, her ne kadar daha derinlemesine bilgi elde edilmesi bakımından avantajlı olsa da nicel araştırma yöntemi gibi daha fazla kişiden daha çok soru sorularak veri elde edilememesi bir başka sınırlılık olarak değerlendirilmektedir.

Bireyin toplumsal davranışlarını etkileyen en önemli faktörlerin başında toplumsal kurallar, gelenek ve örflerden oluşan kültür gelmektedir. Davranışları şekillendirdiği gibi, zaman zaman baskılayan toplumsal normlar, bireyin yaşadığı coğrafi bölgeye göre de değişiklik gösterebilmektedir. Bu nedenle araştırmamızda kendileriyle görüşülen Kur'an Kursu öğretmenleri için yaşanan şehrin kendi boşanma hikayelerinde avantaj olup olmadığı araştırılmıştır. Verilen cevaplarda İzmir ilinin, orada yaşayan, görev yapan kadın Kur'an Kursu öğretmenlerinin tamamı için avantaj olduğu tespit edilmiştir. Konya'da görev yapan boşanmış kadın Kur'an Kursu öğretmenlerinden ise 6 kişi S (6), Konya'nın, boşanma sürecinde dezavantaj olduğunu ifade etmiştir. Bu algının oluşmasında geleneksel kültürün etkisi, sosyal çevre baskısı ve damgalamanın daha çok hissedilmesi gibi durumlar ön plana çıkmaktadır.

Örneklem grubuna dahil kadın Kur'an Kursu öğretmenleri şu an sahip oldukları statüden memnun olmak yanı sıra, dini bir görev icra etmenin manevi tatminiyle mesleki doyum da yaşamaktadırlar. Fakat, boşanma kararı alırken "Din görevlisi" olarak çalışmak katılımcıların yarısında negatif anlamda etki oluşturmuştur S (10). Geriye kalan Konya grubunda 3 kişi S (3), İzmir grubunda 4 kişi S (4), mesleki statülerinin boşanma kararı almalarında etkili olmadığını ifade etmiş, İzmir grubundan 3 kişi S (3) de boşandıktan sonra çalışmaya başladıklarını söylemiştir. Din görevlisi olmak, boşanma kararı almada toplam katılımcı oranının yarısında etkili olmuştur.

Kadın Kur'an Kursu öğreticisi olarak boşanmak, boşandıktan sonra da meslek çevresinde bazı sıkıntılı durumlar yaşanmasına sebep olabilmektedir. Katılımcılardan Konya grubunda 6 kişi S (6), İzmir grubunda 8 kişi S (8), meslek çevresinden herhangi bir baskı yaşamamışken, katılımcıların 6'sı S (6), iş arkadaşlarının dışlamasına ya da birtakım imalı sözlerine maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Toplamda meslek çevresinden destek alanların sayısının S (14), almayanlara kıyasla S (6) daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma verileri çerçevesinde bulgular analiz edildiğinde, damgalama ile ilgili olarak elde edilen bulguların literatürde uzun yıllardır ortaya konan diğer bulgularla örtüştüğü görülmektedir. Geçmişte yapılan araştırmalar gibi bu araştırma da kadın için boşanmanın zorlu bir süreç olarak yaşanmaya devam ettiğini bir kere daha ortaya koymaktadır. Kadın Kur'an Kursu öğretmenlerine yönelik sosyal damgalamanın 21. Yüzyıl Türkiye'sinde ve bugünün toplumsal şartlarında bile varlığını devam ettirdiği tespit edilmiştir. Bu tespit, ulusal (Arıkan, 2016, s.217) ve uluslararası (Çilek, Akkaya, 2022, s.545-554; Gerstel, 1987, s.172-186; Major,

O'Brien, 2005, s. 393-421) literatür incelendiğinde ulaşılan bulgularla benzer sonuçlar ortaya koymaktadır.

Kadın Kur'an Kursu öğretmenlerinin boşanma süreci ve sonrasında meslek çevresinden yaşamış oldukları bu olumsuzlukları en aza indirmek, çalışanlara, daha tarafsız ve önyargısız davranışları kazandırmak için kurum çalışanlarına yönelik gerek kitle iletişim araçları gerekse çeşitli eğitsel, sosyal ve kültürel etkinliklerin oluşturulması anlamlı olacaktır.

Diğer yandan boşanma süreci ve sonrasında yaşadığı problemler nedeniyle depresif haller yaşayan, iyilik halleri evlilere kıyasla daha düşük olan kadınların bu süreçte rehberlik, boşandıktan sonra da izleme ve destekleme hizmeti almaları, süreci en az hasarla atlatalmaları ve meslek verimliliği için önemlidir. Bunun için son zamanlarda önemi daha çok fark edilen iş yeri psikoloğu istihdamının önemli olduğu ifade edilmelidir. Ayrıca DİB bünyesinde il müftülüklerinde oluşturulan ADRB bürolarının da destek faaliyetlerinde öncü olmasının bir gereklilik olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

24721 Sayılı Türk Medenî Kanunu.

Adalet Bakanlığı. (2002). *Türk Medeni Kanunu, Türk Medeni Kanunu'nun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun ve Gerekçeleri*. Ankara Açık Ceza Evi Matbaası.

Adikaram, A. (2019). At their wits' end? How divorced women cope with workplace harassment in Sri Lanka. *Gender in Management: An International Journal*, 34(6), 489–509.

Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Skinner, D., Stanworth, M., & Webster, A. (1987). Understanding crime. In T. Bilton, K. Bonnett, P. Jones, D. Skinner, M. Stanworth, & A. Webster (Eds.), *Introductory sociology* (pp. 447–478). Palgrave.

Boşanma Sebepleri (Bilimsel Araştırma Nihai Raporu). (2008). Proje Yürütücüsü: Prof. Dr. Ahmet Battal. Akademik Araştırma Dayanışma ve Geliştirme Vakfı. İstanbul.

Corrigan, P. W., & Watson, A. C. (2002). Understanding the impact of stigma on people with mental illness. *World Psychiatry*, 1(1), 16–20.

Corrigan, P. W., & Rao, D. (2012). On the self-stigma of mental illness: Stages, disclosure, and strategies for change. *Canadian Journal of Psychiatry*, 57(8), 464–469.

Çiçek, Z. (2014). *Boşanmanın sosyolojik analizi: Denizli kenti örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Çilek, N. Z., & Akkaya, C. (2022). A review on mental illness and stigma. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 14(4), 545–554.

Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58.

Fiyakalı, N. C. (2008). Anne babası boşanmış ve boşanmamış lise öğrencilerinin sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarının bazı değişkenler açısından karşılaştırılması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Gelgeç Bakacak, A. (2002). *Modern dönemde Becker ve Goffman'ın yaklaşımlarında etiketlenmiş suçlu anlayışı ve günümüzdeki yansımaları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Gerstel, N. (1987). Divorce and stigma. *Social Problems*, 34(2), 172–186.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Prentice-Hall.
- Göksu, T., & Karakaya, M. (2009). Polisin sapma davranışlarının etiketleme kuramı açısından değerlendirilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(4), 27–43.
- Guindon, M. H. (2009). What is self-esteem? In M. H. Guindon (Ed.), *Self-esteem across the lifespan: Issues and interventions* (pp. 3–24). Routledge Taylor & Francis Group.
- Hebl, M. R., & Dovidio, J. F. (2005). Promoting the “social” in the examination of social stigmas. *Personality and Social Psychology Review*, 9, 156–182.
- İlhan, Ü. D. (2020). 21. yüzyılda çalışma hayatında bir damgalama ve sosyal dışlanma unsuru olmaya devam eden boşanma olgusu: Kadın çalışanlar üzerine nitel bir analiz. *İzmir İktisat Dergisi*, 35(3), 511–530. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1031768>
- Johnson, J. M. (2002). In-depth interview. In J. B. Gubrium & J. A. Holstein (Eds.), *Handbook of interview research: Context & method* (pp. 106–107). Sage Publications.
- Kapıkıran, N. A., & Kapıkıran, Ş. (2013). Psikolojik yardım aramada kendini damgalama ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(40), 131–141.
- Leopold, T. (2016). Gender differences in the consequences of divorce: A multiple-outcome comparison of former spouses. *Demography*, 55(3), 769–797.
- Link, B. G., & Phelan, J. C. (2001). Conceptualizing stigma. *Annual Review of Sociology*, 27, 363–385.
- Link, B. G., Struening, E. L., Neese-Todd, S., Asmussen, S., & Phelan, J. C. (2001). Stigma as a barrier to recovery: The consequences of stigma for the self-esteem of people with mental illnesses. *Psychiatric Services*, 52(12), 1621–1626.
- Major, B., & O'Brien, L. T. (2005). The social psychology of stigma. *Annual Reviews of Psychology*, 56, 393–421.
- Mastro, D. E., & Behm-Morawitz, E. (2005). Latino representation on primetime television. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 82(1), 110–130.
- Mccracken, G. (1988). *The long interview*. Sage Publications. <https://www.scribd.com/document/380439338/The-Long-Interview>

- Okumuşoğlu, S. (2019). Damgalasak mı yoksa damgalamasak mı? Toplum temelli önleyici müdahalelerde obezitenin damgalanmasının sağlık yararları getireceği miti. *İnsan ve Toplum Dergisi*, 1–31.
- Özbek, Ç., Değer, F., vd. (2018). *Boşanmanın sosyolojisi*. In N. Oktik & H. Ü. Reşitoğlu (Eds.), *Aileyi anlamak* (pp. 321–337). Nobel Yayınları.
- Özmen, S., & Erdem, R. (2018). Damgalamanın kavramsal çerçevesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 185–208.
- Scrambler, G. (1998). Stigma and disease: Changing paradigms. *The Lancet*, 352(9133), 1054–1055.
- Sevim, K. (2020). Sosyal çalışma ve damga. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1), 44–54.
- Slattery, M. (2017). *Sosyolojide temel fikirler* (Çev. Özlem Balkız vd.). Sentez Yayınları.
- Soygür, H., & Özalp, E. (2005). Şizofreni ve damgalanma sorunu. *Türkiye Klinikleri Dahili Tıp Bilimleri Dergisi*, 1(12), 74–80.
- Tatlılıoğlu, K., & Demirel, N. (2016). Sosyal bir gerçeklik olarak boşanma olgusu: Sosyal-psikolojik bir değerlendirme. *The Journal of Academic Social Science*, 4(22), 59–73.
- Tavşancıl, E., & Arslan, E. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri / Sözel, yazılı ve diğer materyaller için*. Epsilon Yayınevi.
- Tekin, H. H. (2012). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 101–102.
- Tel, H., & Ertekin, Ş. P. (2012). Ayaktan izlenen psikiyatri hastalarında içselleştirilmiş damgalama ve benlik saygısı. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 3(2), 61–66.
- Thornicroft, G. (2014). *Toplumun reddettiği: Ruhsal hastalığı olan insanlara karşı ayrımcılık* (Çev. N. Uluhan, T. Doğan, H. Soygür). İmaj Yayınevi.
- Turgut, T., & Erden Çınar, S. (2021). Düşük öz saygıya bağlı psikolojik sorunlarla başa çıkma ve öz saygıyı artırmaya yönelik psikolojik danışma süreci: Bir olgu sunumu. *Humanistic Perspective, Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 281–305.
- Tünerir, E. (2019). *Kronik hastalıklarda beklenen stigma ölçeği'nin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması* (Tıpta Uzmanlık Tezi). Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul.

Walczak, Y., & Burns, S. (2004). Boşanma ve çocuk üzerine etkileri. (Çev. İ. Ersevrim). Özgür Yayınları.

Yazıcıoğlu, K. (2009). *Aile yapısı ve ilişkileri*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Yıldırım, N. (2004). Türkiye'de boşanma ve sebepleri. *Bilig*, 28, 59–81.

<i>Etik Kurul İzni</i>	<i>Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale Aile Araştırmaları alanına aittir.</i>
<i>Çatışma Beyanı</i>	<i>Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.</i>
<i>Destek ve Teşekkür</i>	<i>Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.</i>
